

VÁMIOS ÉVA KATALIN

Egy vegyész gyáros mint a művészetek mecenása

Báró dr. Kohner Adolf nevével magam a „Német–magyar kapcsolatok a műszaki és természettudományokban” téma kutatása kapcsán mint a Berlieni Egyetemen tanult magyar vegyészével találkoztam. Budapesten azonban nem elsősorban a vegyész, hanem a műgyűjtő emléke maradt a köztudatban. Életrajzát nem írták meg, csak nekrológok méltatták munkásságát. A fellelhető adatok között sok ellentmondás található.

Doktori disszertációjához írt latin nyelvű életrajza szerint Kohner Adolf 1866. április 26-án született Budapesten, édesapja Kohner Károly, édesanyja Stein Ida volt. Disszertációja elkészültekor (1886) már csak édesapja élt. Elemi iskoláit otthon végezte, majd nyolc évig volt a Budapesti Evangélikus Gimnázium tanulója. Érettségi után, 1882-ben iratkozott be a Berlieni Királyi Frigyes Vilmos Egyetemre, ahol négy évig hallgatott mezőgazdaságot, fizikát és kémiát. Tanárai között Helmholtzot is említi. Disszertációját „Über Bestimmung des Cadmiums und über Trennung des Cadmiums von Kupfer” („A kadmium meghatározásáról és a kadmium cinktől való elválasztásáról”) címmel az egyetem II. sz. Kémiai Laboratóriumában készítette. Ezt a laboratóriumot 1881/82-ben F. Rammelsberg professzor számára hozták létre. (Berlinbe általában más egyetemekről hoztak tanszékvezetőket, Rammelsberg professzor viszont pályája kezdetétől Berlinben dolgozott.) A tanszék 1883-tól ugyanabban az épületben volt, ahol Helmholtz fizikai intézete. Rammelsberg professzor szerves kémiai munkáiról volt ismert. Magát a laboratóriumot 1905-től Fizikai-kémiai Intézetnek hívták.

Kohner Adolf dolgozatának célja a címben jelzett analitikai feladatra nézve az irodalomban fellelhető nagyszámú (túlnyomórészt gravimetriás) eljárás összehasonlító értékelése volt azonos kivitelező esetében. A munka során több módszer receptúrájának pontosítását is elvégezte. Munkája összegezésekként megállapította, hogy

1. a kadmium meghatározása oxid alakban – a korábbi ismeretekkel összhangban – bizonytalan;
2. a gravimetriás meghatározás szulfid alakban, mivel még semleges oldatból sem kerülhető el valamelyes kén kiválása a szulfiddal együtt, nem tekinthető abszolút pontosságú módszernek, ipari célokra azonban megfelelő. A kadmium-szulfid titrimetriás meghatározása a 0,07-0,6 g kadmium-tartományban rendkívül pontos eredményeket ad;
3. a meghatározás szulfát alakban nagyobb bemérések esetén ad pontos eredményeket, kisebb mennyiségek esetében az elkerülhetetlen hibák csökkentik a pontosságot;
4. pirofoszfát alakjában a kadmium meghatározása nem tekinthető pontosnak.
5. a kadmium elválasztása réztől kénsavval bizonyos óvatossági rendszabályok betartása esetén igen pontos eredményeket adhat;

6. az elválasztás kálium-jodiddal csak akkor alkalmazható, ha a jelenlévő réz mennyisége közelítőleg ismert, ellenkező esetben a kálium-jodid feleslege hibát okozhat;

7. a szerves vegyületek felhasználásával végzett meghatározások nem előnyösebbek a többiekénél, néhány esetben hibás eredményekhez is vezethetnek. Fresenius és Haidlen módszere, valamint a kálium-rodanid alkalmazásán alapuló módszer azonban igen jó eredményeket ad.

A disszertációhoz csatolt három „tézis” kimondja, hogy:

I. A kénessavat egybázisú savnak kell tekinteni;

II. A térfogatós elemzés (titrimetria) nem fogható fel az analitikai kémia önálló ágaként, csak segédeszközként tekinthető.

III. Az elméleti kémia felépítése szempontjából Wenzel és Richter munkásságát többnyire nem kellőképpen értékelik.

Kohner Adolf további pályáját azonban a „családi örökség” határozta meg. A Lipcséből hazánkba települt család ugyanis már korábban jelentős vagyonra és közéleti tekintélyre tett szert. A Kohner Adolf és Fiai Bankház 1874-ben létesült, ennek vezetője Kohner Zsigmond, Kohner Károly testvére volt. A „Hungária műtrágya, kénsav és vegyi ipar részvénytársaság” 1890. február 28-án alakult, a Gerstle, Spitz és társa osztrák cégnek a m. kir. pénzügyminisztériummal kötött szerződése alapján a szomolnoki pirit-telepek kiaknázásán alapuló kénsav- és műtrágyagyártás céljából. Alapítói között három Kohner szerepel: Zsigmond, Károly és Ágoston (Kohner Adolf apja és annak testvérei). Az alapító okirat szerint a kénsavgyárnak legkésőbb 1891. december hó 31-én, az első műtrágyagyárnak 1892. június 30-án, a másodiknak pedig 1893. június hó 30-án teljesen készen kellett lennie. A három gyárat Magyarországon, az erdélyi országrészek kizárásával kellett felállítani, a későbbi ipartelepek viszont a magyar korona területén bárhol létesülhettek. A társaság székhelyéül Budapestet, ügykezelési nyelvét a magyart jelölték meg. Az első igazgatóság elnöke Kohner Ágoston (K. Adolf nagybátyja) volt.

A Magyaróvári Mezőgazdasági Akadémián Kosutány Tamás és Cserháti Sándor már 1885-től szorgalmazták a műtrágya használatának hazai meghonosítását. A társaság alapítása ilyenformán a tudatos magyar állami mezőgazdaság- és iparfejlesztési politika része volt. A társaság a Kén utcában 15 000 négyszögöl területet szerzett meg a fővárostól.

A társaság fejlődésének főbb állomásai:

1891 Első kénsavgyár a Kén utcában, Budapesten.

1893 Műtrágyagyár Budapesten.

1893 Második kénsavgyár Zsolnán.

1893 Harmadik kénsavgyár Budapesten.

1894 Folyékony szénsavgyár Budapesten.

1895 Kénsavas timföldgyár Zsolnán.

1897 Rézgálicgyártás.

1899 Műtrágyaegyezmény.

1900 A kontakt kénsavgyártási eljárás engedélyét a Badische Anilin und Sodafabrik-tól megvették.

1901 Kontakt kénsavgyár Zsolnán.

1902 Kénsav-anhidrid üzem Zsolnán.

1906 Második kénsav-anhidrid üzem Zsolnán.

1909 Sósavgyár Zsolnán.

1909 Bárium-klorid gyártás Budapesten.

1910 Újabb kénsav- és műtrágyagyártó részleg Budapesten.

1913 Kénsavgyár építése Pápán (csak a 30-as évek elején valósult meg).

1915-től a szuperfoszfátgyártás nyersanyaghiány miatt leállt.

1916 Új töményítő telep Budapesten (katonai célokra).

1917 Nátrium-szulfid előállítás.

1917-ben a kénsavgyártáshoz szükséges ólomkamrákból a hadsereg ólmot rekvirált.

1921 A zsolnai gyár önálló részvénytársasággá alakult.

1921 A zsolnai gyár pótlására új sósavgyár Budapesten.

1922 Új kristálysóda gyár Budapesten.

1923 Új kénsav, -anhidrid és oleum gyár Budapesten.

1928 Az Első Pesti Spódium- és Enyvgyár átvétele.

1930 Tűz és Kén utcai gyártelepen.

1931 A tűzkár helyreállítása.

1935 A Solvay szódagyártás átvétele Belgiumból.

1937–38. A spódium- és enyvgyár áthelyezése az Illatos útra.

Kohner Adolf 1909-től 1927-ig volt a részvénytársaság elnöke. Ebben az időszakban a „Hungária műtrágya, kénsav és vegyi ipar részvénytársaság” az eredeti célkitűzésben szereplő termékeken kívül még 13 termék előállítását vezette be. A Hungária Rt. saját termékein kívül mint részvényes volt érdekelt a kapcsolódó iparágak fontosabb gyáraiban, mint az Ércbányászati Rt., átmenetileg a Chinoin Gyógyszer és Vegyészeti Rt., továbbá néhány külföldi érdekeltsége is volt.

Az iparban és a bankéletben betöltött szerepén kívül dr. Kohner Adolf, a kémikus, szakmája tudományos közéletében is kiemelkedő szerepet vállalt. Ebben is bizonyos fokig családi hagyományokat követett: 1904-ben ugyanis nagybátyja, Kohner Ágoston kezdte meg a Magyar Vegyészeti Gyárosok Országos Egyesületének szervezését. Akkor 47 vállalat volt tagja az egyesületnek. Amikor 10 évvel később az egyesületben különböző funkciókban végzett nagyon eredményes munkája elismeréseképpen Kohner Adolfot választották elnökké, 152 vegyi gyár képviselője volt jelen a közgyűlésen. Ezt a tisztséget 18 éven keresztül töltötte be. Székfoglalójában a további munka célkitűzései között megemlíttette:

- az állami ipartámogatásban részesülő iparvállalatokról adott véleményezési tevékenység folytatása;
- közreműködés az Országos Ipartanács átalakításában;
- politikai elfogultságoktól mentes szakmai érdekek érvényesítése az osztrák–magyar vámközösség újabb tárgyalásain;
- a szállítási tarifák további emelésének megakadályozása;
- a magyar vegyészek képzésének támogatása; ezzel kapcsolatban a Magyar Gyárosok Wartha Vince Ösztöndíjalapjának fejlesztése;
- átfogó tájékoztatás nyújtása a magyar vegyészeti iparágak mindenkori helyzetéről egy rendszeres statisztikai szolgálat létrehozásával;
- a munkásbiztosító intézetek reformja.

Kohner Adolf dr. az ipari érdekképviseleten kívül a szakmai egyesületnek is sok munkát kifejtő tisztségviselője volt: az 1907-ben alakult Magyar Chemikusok Egyesülete első tisztikarában az elnök Fabinyi Rudolf mellett az elnökhelyettes tisztét látta el.

A gazdasági életben kivívott jelentős pozíciója társadalmi elismeréseként 1912-ben Bécsben bárói rangot kapott szászbereki előnévvel. Bárói rangját 1931-ben a m. kir. B. M. igazolta. (A család címerén kék mezőben, zöld földön álló ezüstgriff, jobbjaiban három gabonaszálat tart. Bárói korona feletti sisak díszje a koronából kinövő pajzsbeli griff. Takaró: ezüst-kék. Jelmondat: BÖLCSESSÉGGEL ÉS ERŐVEL.)

Kohner Adolf gazdasági nézeteinek jó összefoglalóját találjuk a Cobden szövetségben 1923-ban „Többtermelés” címen tartott és könyvalakban is megjelent előadásában. (Richard Cobden brit gyáros, közgazdász és politikus [1804–1865] a szabad kereskedelem buzgó híve volt, melyet a megbékélési és be nem avatkozási politikával vélt elérhetőnek.) Ebben az előadásban kifejtette, hogy ő maga a szabad kereskedelem híve, de az adott korszakban „az európai gazdasági helyzet magában véve egyelőre a szabad kereskedelemmel homlokegyenest ellenkező irányokat hoz felszínre”. A protekcionizmust átmeneti állapotnak tekintette és úgy gondolta, hogy „a majdan elkövetkező valódi béke csakis a gazdasági liberalizmus jegyében fog megszületni. Meg fogja teremteni az egységes Európát, a népek igazi szövetségét”. A mezőgazdasági többtermelés megvalósításának alappilléreiként országos öntözőrendszert, az Alföld fásítását, a föld szabad for-

galmát és fokozatosan végrehajtott földbirtokreformot tekintett. Mind a mezőgazdasági, mind az ipari termelés fejlődése alapjának tekintette a megérthető és kiszámítható adópolitikát: „Tudjuk mindannyian és érezzük, hogy megfelelő és súlyos adóteher nélkül szerencsétlen hazánkat talpraállítani nem tudjuk. De egy nélkülözhetetlen posztulátuma a termelésnek, hogy biztos terhekkel számoljon. Hogy ne hozzon minden hét egy új adónemet, melynek labirintusából csak egy adótudós Daedalus tud kivezetni. Egyszerű és könnyen áttekinthető, szigorú, de igazságos adópolitika az eredményes többtermelésnek egyik létföltétele. Meg kell szűnni annak a bizonytalanságnak is, mely a kivitel és behozatal kérdéseiben ma uralkodik. ... Folytonos próbálgatások, az intézkedéseknek óráról órára való változtatása néha egészen dilettantikus módon csak arra alkalmasak, hogy minden vállalkozó termelőt elriasszunk.”

Mindezen vegyészeti és közgazdasági tevékenységéből származó vagyona egy részét művészetpártolásra fordította. Egyik megalapítója volt 1902-ben a szolnoki művésztelepnek, ahol később 1896-ban született Ida lánya, festőművésznő- és grafikusként is tevékenykedett. A Damjanich utca és Bajza utca sarkán 1900-ban épült palotája pedig a korszak egyik legjelentősebb magángyűjteményének adott otthont. A gyűjtőszenvedélyt is apjától örökölte. Kohner Károlynak XVII. sz.-i holland festőktől, Waldmüllertől, Pettenkofentől, id. Markó Károlytól és Mészölytől voltak kiemelkedő alkotásai. Dr. Kohner Adolf a kortárs művészetnek is nagy támogatója volt. A modern magyar naturalizmus alkotásait kezdte gyűjteni, velük párhuzamosan a kortárs francia festészetet is. Amikor az első világháború idején francia műkereskedőktől többé nem tudott vásárolni, hozta létre kisplasztikai gyűjteményét, elsősorban reneszánsz kisbronzok megvásárlásával. Gyűjteményének jelentős része került ajándékozás és vásárlás révén a Szépművészeti Múzeumba. Az 1896. évi Millenniumi Kiállításon vásárolta Szinyei Merse Pacsirtáját, melyet 1917-ben adományozott a múzeumnak. (A mai Nemzeti Galéria gyűjteményének akkor már meglévő része a Szépművészeti Múzeumban volt. A Nemzeti Galéria csak 1957-ben alakult.) Átfogó képet kapunk erről a hatalmas gyűjteményről abból az árverési katalógusból, mely 1934-ben készült. Ekkor ugyanis a világgazdasági válság következtében Kohner Adolf is arra kényszerült, hogy gyűjteménye nagyrésztől megváljon. Az árverésre az Ernst Múzeumban került sor. A 329 tételből álló katalógust azok a művészettörténészek állították össze, akik a gyűjtésben is művészeti tanácsadói voltak, így Petrovics Elek, Pogány Kálmán, valamint Siklóssy László, és a bronzokat illetően Meller Simon.

A gyűjtemény nagyszámú magyar képe közül kiemelkedő volt Munkácsy Mihály 1873-ban festett „Vajköpülés” c. alkotása, mely Kohner vásárlása által Párizsból került haza. Gyűjteményében szerepelt több Szinyei Merse Pál-festmény, így a „Mondai jelenet” 1873-ból és a „Csónakkirándulás” 1886-ból. Tizenkét Ferenczy Károly-képe volt, így a „Fürdés előtt” 1904-ből és az „Október” 1905-ből.

Francia képei közül kiemelkedőek voltak Corot „Férfiképmás”, Bastien-Lepage „Halottak napja”, Manet „Napernyős hölgy”, Bonnard „Reggeli” és „Anya gyermekével”, Puvis de Chavanne „Magdolna”, Morisot „Női arckép”, Cézanne „Fekete óras csendélet”, Maurice Denis „Anyai boldogság”, Gauguin „Hívás” c. festménye. Ezek közül nem eggyel találkozhatunk ma a Szépművészeti Múzeumban. Igen értékes képe volt a gyűjteménynek van Gogh „Olajerdő” c. alkotása.

A kisplasztikák közül igen nagy értékűnek tekintették a „Herkules a hidrával” címűt, mely egy firenzei mester alkotása. Olasz mesterektől való sorozat ábrázolt bikavadászatot, vadkanvadászatot stb. XVI. sz.-i velencei mestertől „Neptun” és „Vénusz Ámorról” c. kisplasztikák voltak birtokában.

A gyűjtemény részét képezte F. báró Kohner Ida festménye édesapjáról.

Ez a gyűjtemény nem volt elzárva a közönség elől. Művészek, írók és a nagyközönség is látogathatták. A tulajdonos megengedte, hogy számos korabeli lapban ismertessék.

Az árverés után is számos értékes faragvány és festmény maradt a család birtokában. Ezeket jelenleg is mint háborúban eltulajdonított műkincseket keresik a művészettörténészek.

Ezen művészettörténeti adatok egy részét Géber Antalnak a magyar magángyűjtőkről szóló, kéziratban maradt munkájából vettem, melyet dr. Mrávik László volt szíves rendelkezésemre bocsátani.

A gyűjteményt a gyűjtő nem sokkal élte túl: dr. Kohner Adolf báró 1937-ben meghalt.

Ma, amikor ezen átfogó ívű életpályához kapcsolódó művészeti alkotások egy részét márvány-padlós, légkondicionált termekben tudjuk megtekinteni, csak azt kívánhatjuk, hogy a gyűjteményt megalapozó ipari tevékenységet is egyszer méltó környezetben tudjuk a hazai közönségnek bemutatni.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Adatok a magyar vegyészeti ipar termeléséről. Bp., M. Vegyészeti Gyárosok Orsz. Egyesülete, 1934. 52 p.

Báró Kohner Adolf gyűjteménye. Bp., Ernst Múzeum, 1934. (2), 61 p. (Az Ernst Múzeum aukciói 48.)

Géber Antal: Magyarországi gyűjtők és gyűjtemények. Kézirat.

Kohner Adolf: Többtermelés. Bp., Cobden Szöv., 1923. 22, (2) p. (Cobden-könyvtár 16.)

Kohner, Adolf: Über Bestimmung des Cadmiums und über Trennung des Cadmiums vom Kupfer, Diss. Berlin, Druck Schade, 1886. 63 p.

A Magyar Vegyészeti Gyárosok Országos Egyesülete választmányának első évi jelentése. Bp., Pesti Lloyd ny., 1905. 100 p.

TEVÉKENYSÉGE ÉS SZEREPE
A TÁRSADALOMBAN

* A szerző köszönetét fejezi ki dr. Mrávik Lászlónak, Géber Antal kéziratos munkájának rendelkezésre bocsátásáért és számos más művészettörténeti útmutatásáért.